

18

**МАТЕРИАЛИ
ЗА V МЕЖДУНАРОДНА
НАУЧНА ПРАКТИЧНА
КОНФЕРЕНЦИЯ**

**«НАЙНОВИТЕ НАУЧНИ
ПОСТИЖЕНИЯ - 2009»
17 - 25 март, 2009**

**Том 18
Психология и
социология**

София
«Бял ГРАД-БГ» ООД
2009

МАТЕРИАЛИ
ЗА V МЕЖДУНАРОДНА
НАУЧНА ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ
«НАЙНОВИТЕ НАУЧНИ
ПОСТИЖЕНИЯ - 2009»

17 - 25 март, 2009

Том 18
Психология и социология

София
«Бял ГРАД-БГ» ООД
2009

То публикува «Бял ГРАД-БГ» ООД, Република България, гр.София,
район «Триадица», бул. «Витоша» №4, ет.5

Материали за 5-а международна научна практична конференция, «Найновите научни постижения», - 2009.
Том 18. Психология и социология. София. «Бял ГРАД-БГ» ООД - 72 стр.

Редактор: Милко Тодоров Петков

Мениджър: Надя Атанасова Александрова

Технически работник: Татяна Стефанова Тодорова

Материали за 5-а международна научна практична конференция,
«Найновите научни постижения», 17 - 25 март, 2009
на психология и социология.

За ученици, работници на проучвания.

Цена 10 BGLV

ISBN 978-966-8736-05-6

© Колектив на автори, 2009
© «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2009

ЗАДАЧИ ЗА ПСИХОЛОГИЯТА НА РАЗВИТИЕ ОТ ЛИЧНОСТ СА В СЪВРЕМЕННИ ИЗИСКВАНИЯ

Панасенко Н.М.

*Институт психології ім. Г.С. Костюка АПН України м. Київ
канд. психол. наук, старший науковий співробітник
лабораторії вікової психофізіології*

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОКОРЕКЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ ПО ФОРМУВАННЮ ОБРАЗУ «Я» АКЦЕНТУЙОВАНИХ ПІДЛІТКІВ З ДЕВІАНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ

В умовах перебудови суспільства процес формування образу «Я» неповнолітніх характеризується зниженням значущості уявлень про базові морально-етичні принципи поведінки, тобто образ «Я» у девіантних підлітків за змістом відчужується від суспільства і його цінностей, дисгармонійно трансформується. В соціальному вимірі це виявляється в тому, що у підлітків формуються різні форми девіантної поведінки.

У значної частини сучасних підлітків за несприятливих соціальних умов формуються життєва безпорадність, соціальний нігілізм, пасивність, зневіра та байдужість до всього, молодшає вік злочинців, формуються та закріплюються різні форми девіантної поведінки. Тому, основні зусилля при роботі з підлітками мають зосереджуватися саме на заходах первинної, превентивної профілактики та корекції.

Саме у підлітковому віці підсилюються акцентуації, які вказують на слабкі сторони характеру, на «місця найменшого опору», створюють передумови для формування у підлітків девіантної поведінки. Гендерні відмінності також мають значний вплив на формування відповідного типу девіантної поведінки [8].

Основою для вибору провідної лінії поведінки особистості служить образ «Я», основні функції якого – регуляція, адаптація, захист, репрезентація, домагання. Вони виконують особистісно-цілеспрямоване мотивування і регулювання діяльності, пізнання, спілкування, поведінки, здійснюють пошук гармонії поміж ставленням особистості до себе і до зовнішнього світу.

Образ «Я» розглядається науковцями з різних позицій: В.Петровський [14] розглядає його як мета-психологічну категорію самосвідомості; М.Боришевський [3] і П.Чамата [18] – як когнітивний компонент самосвідомості; В.Татенко [16] – як душевно-моральний аспект життя; О.Асмолов [1] та І.Бех [2] – як комплексне відображення системи особистісних ставлень; Є.Соколова [15] – як когнітивну складову фізичного «Я» людини. Також науко-

вцями розглядаються різні аспекти формування образу «Я» у підлітковому віці, а саме: Т.Дмитрова [7] розглядає образ «Я» як регулятор міжособистісних стосунків; І.Бушай [4] – особливості когнітивного компоненту образу «Я»; Т.Говорун [6] – соціалізацію статті як фактор розвитку Я-концепції; Л.Вереїна [5] – формування позитивної емоційної орієнтації образу «Я»; І.Федоришина [17] – вплив образу «Я» на професійне становлення.

Що ж до проблеми вивчення особливостей образу «Я» акцентуйованих підлітків з девіантною поведінкою, то вона раніше не виступала предметом спеціального дослідження.

Об'єкт дослідження – особистість акцентуйованого підлітка з девіантною поведінкою.

Предмет дослідження – трансформація образу «Я» у акцентуйованих підлітків з девіантною поведінкою під впливом психокорекційної програми.

Ми виходили з припущення про те, що:

1. Тип акцентуації характеру впливає на трансформацію образу «Я» підлітка та на формування у нього девіантної поведінки.
2. Гендерні особливості впливають на формування образу «Я» акцентуйованих підлітків з девіантною поведінкою.
3. Гармонізація образу «Я» акцентуйованих підлітків з девіантною поведінкою здійснюється в результаті спеціально розробленої психокорекційної програми.

Для досягнення мети та перевірки гіпотези були поставлені такі **завдання дослідження**:

1. На базі вивчення відповідних літературних джерел теоретично обґрунтувати концептуальні засади емпіричного дослідження особливостей формування образу «Я» у підлітків.
2. Дослідити особливості образу «Я» акцентуйованих підлітків з девіантною поведінкою та визначити їх гендерні відмінності.
3. З'ясувати механізми впливу особливостей образу «Я» акцентуйованих підлітків з девіантною поведінкою на трансформацію в них образу «Я».
4. Розробити та експериментально перевірити психокорекційну програму з метою корекції дисгармонійно трансформованого образу «Я» акцентуйованих підлітків з девіантною поведінкою

Емпіричне дослідження та формуючий експеримент, спрямований на розробку та перевірку ефективності психокорекційної програми, проводилися на базі шкіл Донецька та Донецької області. Загальна численність досліджуваних – 504 підлітка, з яких 207 підлітків увійшли в експериментальну групу після проведення експертної оцінки та першого етапу тестування та були визначені

як акцентуєвані з девіантною поведінкою (90 хлопців (43,48 %) та 117 дівчат (56, 52 %)); а 297 підлітків склали контрольну групу.

Для виконання поставлених завдань та перевірки гіпотези було розроблено програму дослідження, реалізація якої передбачала застосування комплексу методів: теоретичних, емпіричних, методів статистичного аналізу отриманих даних та якісної інтерпретації результатів дослідження. На констатуючому етапі експерименту з метою визначення девіантних підлітків був застосований метод експертної оцінки, а також методика на визначення рівнів сформованості саморегуляції (Р.Скульський, В.Костів), методика: «Особистісні акцентуації» (ПДО (А.Личко) в адаптації В.Дворщенка) для визначення типів акцентуацій характеру; методики Г.Казанцевої та В.Століна для визначення адекватності самооцінки; «Схильність до девіантної поведінки» (О.Орел) для визначення деіацій та схильностей до девіантної поведінки; проєктивна методика «HAND-test» (Б.Брайклин, З.Піотровський, Е.Вагнером) в адаптації Т.Курбатової для визначення: агресивності, директивності, афектації, комунікації, наявності залежності, страхів, внутрішньої напруги, особистісної дезадаптації, неприйняття реальності та інші.

В результаті нашого дослідження було поглиблено розуміння взаємозв'язків акцентуацій характеру з девіантною поведінкою та трансформацією образу «Я» в підлітковому віці та виявленні особливості складових компонентів образу «Я» акцентуєваних підлітків з девіантною поведінкою [9], а саме:

- ✓ *когнітивного*: неадекватна самооцінка, низький рівень саморегуляції поведінки;
- ✓ *емоційно-ціннісного*: слабкий вольовий контроль, неприйняття гендерної соціальної ролі;
- ✓ *поведінкового*: агресивність, аутоагресивність, адиктивність, делінквентність.

Психокорекційна програма [10;12;13] складалася: з індивідуальних бесід та консультацій з підлітками, а також з соціальним оточенням (батьками та вчителями), рольових вправ для акцентуєваних підлітків (ознайомлення підлітків з «сильними» та «слабкими» рисами власних акцентуацій та набуття вміння керування ними, тобто, посилювати «сильні» та послаблювати «слабкі» риси власного характеру), тренінгу «Формування образу «Я». Складною ланкою цієї програми була робота з батьками, які мали свої погляди на виховання підлітка та засоби спілкування з ним.

Аналіз ефективності впровадження психокорекційної програми проводився за показниками складових компонентів трансформованого образу «Я» серед акцентуєваних підлітків з девіантною поведінкою, які приймали у ній участь, а саме: *когнітивного* (адекватність самооцінки, рівні саморегуляції); *емоційного* (слабкий вольовий контроль, гендерна ідентифікація); *поведінкового* (агресивність, аутоагресивність, адиктивність, делінквентність).

Порівняння отриманих в результаті контрольного тестування даних здійснювалося за допомогою порівняльного аналізу (Two-Related Test), рівень статистичної значущості визначався за допомогою непараметричного статистичного критерію Уїлкоксона, який призначено для порівняння показників на одній вибірці через певний інтервал часу. Він дозволяє визначити ступінь значущості змін, які викликані впливом психокорекційної програми. Результати порівняльного аналізу цього тестування показали, що має місце позитивна динаміка (зафіксовано статистично значущі відмінності між даними підлітків психокорекційної групи до та після проведення психокорекційної програми (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Розподіл показників складових компонентів образу «Я» акцентуєваних підлітків з психокорекційних груп до і після психокорекційної програми (в %)

№	Складові компоненти образу «Я»	до тренінгу	після тренінгу
1	Когнітивний: - неадекватно низька самооцінка - неадекватно висока самооцінка - адекватна самооцінка - низький рівень саморегуляції - середній рівень саморегуляції - високий рівень саморегуляції	68,0 17,34 14,67 78,66 10,66 10,67	26,67** 4,0** 69,33** 45,33* 6,67 48,0**
2	Емоційно-ціннісний: - слабкий вольовий контроль - неприйняття гендерної соціальної ролі	32,35 12,0	23,12* 2,67*
3.	Поведінковий: - агресивність - аутоагресивність - адиктивність - делінквентність	13,33 36,0 9,33 29,34	4,0** 12,0** 6,66 2,67**

** – рівень статистичної значущості ($p < 0,001$)

* – рівень статистичної значущості ($p < 0,05$)

У результаті проведеного дослідження ми дійшли наступних **висновків**:

1. Образ «Я» це складноструктурована цілісна система, що є суб'єктивною картиною самого себе, містить когнітивний, емоційно-ціннісний і поведінковий компоненти та є джерелом особистісного розвитку, регулятором поведінки підлітка. Вивчення особливостей образу «Я» акцентуєваних підлітків з девіантною поведінкою поглиблює розуміння сутності проблеми девіантної поведінки.

2. У результаті констатуючого етапу дослідження встановлено, що у акцентуєваних підлітків з девіантною поведінкою є особистісні особливості, на які впливають як акцентуації характеру, так і девіантна поведінка, яка форму-

ється саме на основі цих типів. Ці особливості взаємопов'язані між собою і трансформація однієї з них, викликає трансформацію інших. Проведений аналіз вказує як на спільне між статевими групами підлітків з експериментальної групи, так і на відмінне. Урахування цих спільних та відмінних рис дозволяє чітко спрямовувати психокорекційні впливи. Визначено, що:

а) *агресивну* поведінку здебільшого мають підлітки епілептоїдного, шизоїдного, психастенічно-шизоїдного, шизоїдно-епілептоїдного та епілептоїдно-істероїдного типів; *аутоагресивну* – епілептоїдного, лабільного, істероїдного, сенситивного, гіпотимного (як чистих, так і змішаних типів); *делінквентну* – епілептоїдного, психастенічного, істероїдного, гіпертимного, шизоїдного, нестійкого (як чистих, так і змішаних типів); *адиктивну* – епілептоїдного, істероїдного, гіпертимного, нестійкого, гіпертимно-істероїдного. Не приймають свою *гендерну соціальну роль* хлопці шизоїдного, психастенічно-шизоїдного та шизоїдно-епілептоїдного типів, а серед дівчат – епілептоїдного, гіпертимного та гіпертимно-циклоїдного типів акцентуації.

б) найбільших змін зазнали *неадекватно низький* та *неадекватно високий* рівні самооцінки у хлопців епілептоїдного, лабільного, шизоїдного, психастенічного, істероїдного типів (як чистих, так і змішаних), а у дівчат істероїдного, гіпертимного, лабільного, конформного, сенситивного (як чистих, так і змішаних). Виразність сенситивного та психастенічного типів акцентуації у дівчаток пов'язані з їхньою *самооцінкою*, а у хлопців такий зв'язок з *самооцінкою* має епілептоїдний тип акцентуації характеру [11].

в) *високий рівень саморегуляції* поведінки мають хлопці епілептоїдного, істероїдного, циклоїдного та гіпертимно-циклоїдного типів; а дівчата – психастенічного, гіпертимного, нестійкого та гіпертимно-циклоїдного типів акцентуації характеру. *Низький рівень саморегуляції* мають хлопці епілептоїдного, істероїдного, гіпертимного, шизоїдного, психастенічного та нестійкого типів (як чистих, так і змішаних), а дівчата – лабільного, епілептоїдного, істероїдного, сенситивного та шизоїдного (як чистих, так і змішаних) типів акцентуацій характеру.

г) найбільша кількість підлітків епілептоїдного, лабільного, психастенічного, істероїдного, гіпертимного, шизоїдного (як чистих, так і змішаних) мають *ознаки опору педагогічним впливам*, який обумовлений наявністю у них акцентуацій характеру, при чому серед хлопців цей показник вищий. Підлітки істероїдного, епілептоїдного, лабільного, гіпертимного, шизоїдного типів акцентуацій характеру (як чистих, так і змішаних) мали ознаки опору, який викликаний не-вмілими виховними впливами та потребують психокорекційної роботи з соціальним оточенням.

3. Особливості образу «Я» акцентуйованих підлітків з девіантною поведінкою мають вплив на трансформацію (викривлення) образу «Я» [13]. Як сукупний вплив, так і вплив окремих складових: акцентуації, девіантної поведінки, рівня самооцінки, рівня саморегуляції поведінки, вольового контролю емоцій-

них реакцій, гендерної ідентифікації. Вони трансформують образ «Я» акценту-йованих підлітків як у бік гармонійного, так і у бік дисгармонійного.

4. Результати формуючого експерименту підтвердили висунуту гіпотезу і показали, що тип акцентуації характеру впливає на трансформацію образу «Я» підлітка та на формування у нього девіантної поведінки, а гармонізація образу «Я» акценту-йованих підлітків з девіантною поведінкою здійснюється в результаті спеціально розробленої психокорекційної програми.

Отже, розроблена нами психокорекційна програма може вважатися ефективним засобом психокорекційної роботи з акценту-йованими підлітками, які мають девіантну поведінку по гармонізації у них образу «Я».

Література:

1. Асмолов А.Г. Психология личности: Принципы общепсихологического анализа. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 367 с.
2. Бех І.Д. Духовні цінності в розвитку особистості // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1 (14). – С. 124 – 129.
3. Боришевський М.І. Психологічні механізми розвитку особистості // Педагогіка і психологія, 1996. – №3. – С. 26 – 33.
4. Бушай І.М. Особливості когнітивного компоненту «Я-образу» акценту-йованих підлітків // Психологія: 36. наук. праць Нац. пед. ун-ту ім. М.П. Драгоманова. – К., 1999. – Вип.215. – С. 111 – 117.
5. Вереїна А.В. Формування позитивної емоційної орієнтації Я-образу засобами психокорекції: Дис... канд. психол. наук: 19.00.01. – Луганськ, 2003. – 204 с.
6. Говорун Т.В. Соціалізація статі як фактор розвитку Я-концепції: Автореф. дис...докт. психол. наук: 10.00.07 / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2002. – 36 с.
7. Дмитрова Т.В. Образ «Я» як регулятор міжособистісних стосунків у ранній юності: Дис...канд. психол. наук: 19.00.07. – К., 1993. – 186 с.
8. Панасенко Н.М. Психологія підлітка в сучасній ситуації соціального розвитку // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д.Максименка. Т. VII, вип. 1. – К., 2005. – С. 235 – 243.
9. Панасенко Н.М. Теоретично-експериментальні дослідження образу «Я» у підлітків із межовими рисами характеру // Актуальні проблеми психології. Том. V: Психофізіологія. Медична психологія. Генетична психологія. Вип. 4 / За ред. С.Д.Максименка. – К.: Міленіум, 2005. – С. 155 – 161.
10. Панасенко Н.М. Досвід корекційної роботи з акценту-йованими підлітками із девіантною поведінкою // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д.Максименка. Т. VII, вип. 4. – К., 2005. – С. 217 – 226.
11. Панасенко Н.М. Вікові особливості самооцінки акценту-йованих підлітків з відхиленнями у поведінці // Збірник наукових праць Інституту психології

ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д.Максименка. Т. VII, вип. 7. – К., 2005. – С. 276 – 283.

12.Панасенко Н.М. Рольова гра та тренінг як засоби психологічної корекції образу «Я» акцентуєваних підлітків з девіантними формами поведінки// Наукові записки Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д.Максименка. – К.: Главник, 2005. – Вип. 26, в 4-х томах, том 3. – С. 302 – 307.

13.Панасенко Н.М. Трансформація образу «Я» акцентуєваних підлітків, які мають девіації у поведінці // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка. Т.VIII, вип.5 – К., 2006. – С.270 – 283.

14.Петровский В.А. Личность в психологии: парадигма субъективности. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 512 с.

15.Соколова Е.Т. Я – образ тела // Психология самосознания: Хрестоматия / Под. Ред. Д.Я.Райгородского. – Самара: Бахрах. – М., 2000. – С. 406 – 422.

16.Татенко В.О. Поняття про психіку. Предмет психології як науки // Основи психології: Підручник / За заг. ред. О.В.Киричука, В.А.Роменця. – Вид. 5-те, стереотип. – К.: Либідь, 2002, с. 9-45.

17.Федоришина И.Л. Влияние образа «Я» на особенности профессионального самоопределения старшеклассников: Дис...канд. психол. наук: 19.00.07. – К., 1996. – 185 с.

18.Чамата П.Р. Самосвідомість та її розвиток у дітей. – К.: Знання, 1965. – 48 с.

Магістр психології Сарсембаева Э.Ю.

Инновационный Евразийский университет, Казахстан

УСЛОВИЯ КОМФОРТНОГО ОБУЧЕНИЯ С УЧЕТОМ ПСИХО-ФИЗИОЛОГИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ ЛИЧНОСТИ

Своеобразие индивидуальных характеристик разных людей может обуславливаться спецификой функционирования правого и левого полушария мозга. Известные со времен Х.Джексона и В.М.Бехтерева межполушарные различия являются предметом обширных и разносторонних исследований, которые объединяются одной общей проблемой – билатеральной функциональной асимметрией мозга [Ананьев Б.Г., 1968; Бианки В.Л., 1985; 1989; Спрингер С. и Дейч Г., 1983; Адрианов О.С., 1988; Брагина Н.Н. и Доброхотова Т.А., 1988; Вассерман Л.И. и др., 1997; Хомская Е.Д. и др., 1997; Geschwind N., Galaburda A.M., 1985; Rippon G., 1991; Borod J.C., 1993 и др.].

Билатеральная асимметрия мозга – это сложное свойство мозга, отражающее различие в распределении нервно-психических функций между его правым и левым полушариями. Считается, что формирование и развитие этого распреде-

СЪДЪРЖАНИЕ

ПСИХОЛОГИЯ И СОЦИОЛОГИЯ

ФОРМИ НА РАБОТА НА ПРАКТИЧЕН В ПСИХОЛОГ РАБОТНИК

- Раклова Е.М.** Обзор традиционных подходов к проблеме созависимости 3
- Леус Э.В.** Обоснование необходимости психологического
сопровождения лиц, находящихся в местах лишения свободы 8

СЪВРЕМЕННИ ТЕНДЕНЦИИ СА С МЕТОДОЛОГИЯ НА ПСИХОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ

- Пасніченко В.В.** Тріангуляції в психології:
місце і математичне забезпечення 12

ЗАДАЧИ ЗА ПСИХОЛОГИЯТА НА РАЗВИТИЕ ОТ ЛИЧНОСТ СА В СЪВРЕМЕННИ ИЗИСКВАНИЯ

- Панасенко Н.М.** Особливості психокорекційної програми
по формуванню образу «Я» акцентуєваних підлітків
з девіантною поведінкою 15
- Сарсембаева Э.Ю.** Условия комфортного обучения
с учетом психо-физиологических особенностей личности 21
- Ксюнина И.В.** Социально-психологическое сопровождение
полоролевой социализации молодежи 25
- Камейко И.В.** Общее представление о закономерностях воспитания в вузе 32

ПСИХОТЕРАПИЯ

- Зеленцова Т.В.** Источники подходов к проблеме
психологического здоровья 34
- Гасанова С.С.-Г.** Психологические особенности детей
с сенсорной алалией 38

КОМАНДВАЙТЕ ПСИХОЛОГИЯТА

- Сімак А.А.** Ресурси особистості як субфеномени копінг-поведінки 42
- Титченко Н.А.** Система тренингов арт-терапии
как форма организации работы с наркозависимыми подростками 44
- Васіна О.С.** Мислення як аналітико-синтетична діяльність мозку 51

Кунанбаева А.Т. Особенности развития тревожности в условиях воспитания в семье и вне семьи	53
---	----

ПСИХОЛОГИЯ НА РАБОТА

Болотнікова І.В. Професіоналізм та професійна компетентність як складові психічної зрілості особистості.....	57
---	----

СЪВРЕМЕННИ ТЕХНОЛОГИИ НА СОЦИОЛОГИЧНОТО ЗАПИТВАНЕ

Тугаров А.Б., Дудкин А.С., Лавренова Т.И., Лыгина М.А. Вопросы организации комплексного прикладного исследования основ управленческого межведомственного взаимодействия в оказании помощи детям, попавшим в трудную жизненную ситуацию	59
---	----

КВАЛИФИЦИРАНО УПРАВЛЕНИЕ

Беликова Л.Ф. Социальная диагностика и проектирование в кадровом менеджменте организаций	64
---	----